

Demokracie na rozcestí: Čína, Střední Asie a Blízký východ

Akademie věd
České republiky

Orientální
ústav
Akademie věd
České republiky

věda 57

kolem
nás
výzvy
a otázky

Posláním **Orientálního ústavu AV ČR, v. v. i.**, (www.orient.cas.cz) je systematické zkoumání dějin, kultur, náboženských systémů a jazyků zemí Asie a severní Afriky. Naši pracovníci díky své znalosti orientálních jazyků využívají pramenné materiály, disponují detailními znalostmi místních reálií a náležitě zohledňují patřičný historický a kulturní kontext. Veřejně přístupná knihovna, která je součástí OÚ, má ve svých fondech přes 270 tisíc svazků a patří mezi největší v rámci AV ČR. Ústav vydává dva časopisy: jeden český (*Nový Orient*) a jeden cizojazyčný (*Archiv orientální*). Jedná se o jediná recenzovaná periodika specializovaná na tematiku Orientu, která jsou vydávána v ČR.

Moc a strategie společenského a politického řádu

Od roku 2015 řeší Orientální ústav dlouhodobý interdisciplinární a komparativní výzkumný projekt **Moc a strategie společenského a politického řádu**. Výzkum vychází z širšího pojetí moci jako heteronomního omezení individuální a kolektivní autonomie, kterého může být dosaženo vojenskými, ekonomickými, ideologickými, politickými, případně jinými prostředky. Zabývá se souvisejícími otázkami v kontextu Blízkého východu a Asie od starověku po současnost. Zároveň hodlá přispět především z historické, sociologické, antropologické, politologické a lingvistické perspektivy k hlubšímu poznání vzniku, trvání a proměn politických a společenských struktur. Projekt se skládá ze tří panelů:

- panel *Základy moci* se soustředí na ideologické, náboženské a filozofické aspekty moci a zkoumá, jak jsou mocenské vztahy určovány nebo rozporovány vzájemným působením nestátních aktérů, případně společenských skupin a států;
- panel *Reprezentace moci* zkoumá symbolické projevy moci spadající mimo kategorii násilného donucení, jak jsou například okázalá spotřeba, podpora umění, prokazování vojenského potenciálu, královská procesí, obřady nebo monumentální architektura;
- panel *Struktury moci* studuje instituce a struktury, kterými různí aktéři moc soustřeďují nebo vykonávají. Na státní úrovni jsou to například administrativní nebo represivní aparáty, na společenské úrovni to mohou být například profesní sdružení, kulturní spolky, náboženské řády nebo chrámové komunity.

Demokracie na rozcestí: Čína, Střední Asie a Blízký východ

Cílem této brožury je nechat čtenáře nahlédnout do různých pojetí demokracie napříč regiony, od Číny přes Střední Asii až po Blízký východ. Demokracie je dnes diskutabilním pojmem nejen na teoretické úrovni, ale také v politických debatách v různých zemích. Některé z nich, například Čína, Rusko a Uzbekistán, otevřeně formulovaly alternativní model k západní demokracii, který staví na národních kulturních a politických tradicích a je v rozporu s nároky na univerzálnost, běžnými na Západě. Různé debaty o demokracii navíc začaly být populární také mezi nestátními hráči, jakými jsou islámská hnutí, neoficiální autority a občanská společnost napříč Blízkým východem a Střední Asií.

Skupina vědců a analytiků přibližuje tyto procesy veřejnosti prostřednictvím rozhovorů zařazených v této publikaci. Odborníci na základě vlastních zkušeností z teoretických debat i znalostí specifického vývoje převažujícího ve zkoumaných oblastech vysvětlují koncept demokracie tak, jak jsou chápány jednak shora, na státní úrovni v zemích, jako je Čína, Uzbekistán a Turecko, jednak zdola, například mezi islamistickými skupinami nebo v afghánské společnosti, kde je s cílem prosazování míru, stability a udržování mezinárodní bezpečnosti demokracie budována posledních patnáct let.

Diskuse na konferenci „Demokracie v politické kultuře Blízkého východu, Asie a Ruska“, kterou organizoval OÚ AV ČR, v. v. i., v Praze 16. 9. 2015 (foto: S. Kyselová)

Demokracie v Číně

Ťie Lu přednáší na American University ve Washingtonu. Zkoumá místní samosprávu, politickou ekonomii, institucionální změny, veřejné mínění a politickou participaci. Je odborníkem na region Velké Číny a východní Asii. Jeho práce byly publikovány v *Comparative Political Studies*, *Comparative Politics*, *Political Psychology*, *Politics & Society*, *Political Communication*, *Journal of Democracy* a dalších časopisech. Je autorem publikace *Varieties of Governance in China: Migration and Institutional Change in Chinese Villages* (New York, NY: Oxford University Press, 2015).

Co považujete za nejzajímavější aspekty demokracie v dnešní Číně?

Jak debaty o demokracii, tak demokracie v praxi v Číně jsou skvělými tématy výzkumu. V současné době Čína oficiálně podporuje skutečně konkurenční demokratické volby pouze na nejnižší úrovni (tedy na správní úrovni obcí čínského venkova a v městských okresech). Tato demokracie na nejnižších úrovních se těší široké pozornosti a podpoře médií a čínská vláda ji používá jako důkaz své upřímnosti v podpoře demokracie. Nicméně i přes některá zajímavá zjištění týkající se vlivu takto organizovaných demokratických voleb na místní samosprávu je jejich dopad na řízení Číny a její politiku omezený. Režim Komunistické strany Číny také zdůrazňuje význam vnitrostranické demokracie, tedy demokratických praktik uvnitř KS Číny při projednávání, vytváření a zavádění politických rozhodnutí, stejně jako při řízení kádru a propagaci strany. Tyto praktiky však nejsou uplatňovány systematicky a efektivně a jejich vliv na směřování vlády KS v Číně je omezený. Domnívám se proto, že hodnotnější příležitosti ke zkoumání dynamiky politické komunikace, vlády a udržení zákonnosti v současné Číně nabízejí méně debaty o demokracii, stejně jako to, jak občané Číny na takové debaty reagují (což zase může formovat jejich politické postoje a chování).

Jak vláda používá pojem demokracie (ve vztahu k dalším hodnotám podporovaným čínskou vládou a v debatách o národnostních menšinách)?

Za prvé je třeba říci, že podle čínské vlády je demokracie dobrá a žádoucí. Čínská vláda demokracii nikdy neodmítla ani netvrdila, že Čína demokracii nepotřebuje.

Ve skutečnosti KS Číny od svého založení v roce 1921 demokracii vždy přijímala. Za druhé ovšem KS Číny jasně prohlašuje, že v současné Číně není možné praktikovat demokracii západního typu (zahrnující systém brzd a protiváh, dělbu moci, stranickou politiku atd.), a nelze ji tedy ani považovat za potenciální vzor. Ve shodě s argumenty některých asijských vůdců (jako je Li Kuang-jao) režim KS Číny opakovaně zdůrazňuje nutnost demokracie s čínskými znaky, podmíněné jedinečnými socioekonomickými, politickými, historickými a kulturními rysy Číny. Za třetí je klíčovým znakem tzv. demokracie s čínskými znaky (jak zdůrazňuje režim Komunistické strany Číny) v praxi nepostradatelná vedoucí úloha (či rozhodující vliv) KS Číny. Jinými slovy by podle KS Číny čínská demokracie neměla předpokládat jakékoliv střídání stran, tj. všechny oficiálně uznávané demokratické strany by měly následovat a podporovat vedení KS Číny a také to dělají.

V rámci KS Číny je jako klíčový princip směřování a organizování odlišných hlasů a názorů podporován „demokratický centralismus“. Mimo stranu (pokud jde o běžné občany včetně národnostních menšin) je zdůrazňována masová linie jako klíčová strategie získávání námětů a názorů z lidu. Během posledních desetiletí projevila KS Číny větší toleranci k diskusím na nižších úrovních politiky (tj. ve sféře ekonomické a sociální strategie), ale stále si uchovává účinnou kontrolu nad debatami o vysoké politice (tj. v oblastech, jako je konstitucionalismus, občanská společnost, lidská práva a vláda jedné strany).

Na jaře roku 2011 proběhla v několika čínských městech včetně Pekingu veřejná shromáždění známá jako Jasminová revoluce

(foto Jerry of Wong, Wikimedia Commons)

V Číně vláda pořádá volby a používá pojem demokracie. Přesto je Čína vnímána jako autoritářský režim. Jak tento paradox vysvětlujete?

Je celosvětovým fenoménem, že autoritářské režimy pro své vlády vyzobávají některé demokratické praktiky. Pro takové hybridní režimy bylo vytvořeno mnoho pojmů, například kompetitivní autoritářství, delegované autoritářství atd. Demokracie od třetí vlny demokratizace na konci 20. století účinně upevnila svou převahu ve světové politické debatě. Jen málo autoritářských vůdců by veřejně vyhlásilo nebo přiznalo nedostatek demokracie ve své zemi. Čína v tomto ohledu není výjimkou.

Mimoto, jak je uvedeno výše, Čína úspěšně organizuje demokratické volby, které se primárně omezují na venkov a městské okrsky. Režim KS Číny si tímto způsobem zajišťuje omezenost vlivu demokratické politiky (zejména volební politiky) na svou vládu prostřednictvím pětiúrovňového správního systému (tj. centrum – provincie – město – okres – správní oblast) a jen zanedbatelnou možnost narušení kontroly nad vládními představiteli prostřednictvím systému řízení kádřů. A pokud vezmeme v úvahu zjištění výzkumů, takto řízené a lokalizované demokratické volby skutečně přispívají k upevnění moci, schopnosti vládnutí a legitimacy KS Číny.

Vnímání povahy režimu KS Číny závisí na povaze zkoumaného publika. Pro vědce a intelektuály, kteří demokracii vnímají a prosazují podle liberální tradice, má současná Čína k demokracii daleko, jelikož postrádá klíčové demokratické instituce. Naopak řada národních a místních průzkumů dokazuje, že pro velké procento Číňanů již dnešní Čína, i přes některé více či méně palčivé problémy, které je nutné řešit, demokratická je. V tomto případě velmi záleží na obecně rozšířeném pojetí demokracie.

Provedl jste v Číně několik průzkumů veřejného mínění. Jaká jsou specifika a problémy spojené s prováděním průzkumu veřejného mínění v zemi, jako je Čína?

Provádět průzkum veřejného mínění v Číně není snadné. Za prvé je to velmi nákladné. Vzhledem k relativně nízkému a nerovnoměrnému prostoupení informačních technologií a velké venkovské populaci v Číně je jediným metodologicky přijatelným způsobem sběru celonárodních reprezentativních výzkumných dat dotazování tváří v tvář (ať už tradičním způsobem papír a tužka, nebo s pomocí počítačů). Proto jsou finanční náklady na vysílání tazatelů a zajištění plánovaných rozhovorů v jednotlivých regionech velmi vysoké. V závislosti na plánovaném sběru vzorků a způsobu dotazování stojí provedení celonárodního průzkumu v dnešní Číně okolo 250 až 400 tisíc amerických dolarů.

Za druhé čínská vláda má pro průzkumy veřejného mínění přísně řízený regulační a schvalovací systém, zejména pokud se jedná o průzkumy financované ze zahraničních zdrojů. Teoreticky by dotazníky pro takový průzkum měly být nejprve posuzovány a schvalovány určenou vládní komisí. Oficiálně schválenou licenci opravňující k provádění průzkumů pro zahraniční vědce nebo ústavy vlastní pouze čtyři nebo pět institucí. Některé citlivé otázky (jako je všeobecná podpora vůdců v zemi) obvykle v průzkumech veřejného mínění není možné pokládat. Za třetí čínské místní samosprávy jsou na tento druh průzkumu poměrně citlivé, jelikož může odhalit některé lokální problémy a jejich špatné chování/politiku, a obecně proto nechtějí spolupracovat a dokonce mohou práci v terénu úmyslně bránit. Obecně je

pro provádění průzkumu veřejného mínění v Číně rozhodující zajistit silnou a širokou místní spolupráci. Rozsáhlé osobní kontakty a dobré místní vztahy mohou mít při takovém druhu výzkumu v Číně zásadní význam.

Co bychom měli dělat, abychom lépe pochopili systém demokracie v Číně?

V tomto ohledu je velmi důležité udržet si vnímavost ve vztahu k čínskému socioekonomickému, politickému a kulturnímu prostředí. Možná se to netýká jen Číny, ale také mnoha dalších společností, jejichž socioekonomické podmínky a historický vývoj se liší od situace v západní Evropě a Severní Americe. Neprosazují zde nějakou formu kulturně deterministických argumentů, pouze zdůrazňují to, že socioekonomické, politické a kulturní rysy prostředí mohou tlumit nebo přetvářet některé obecné teoretické argumenty, které byly původně utvářeny na základě zkušeností západoevropské a severoamerické společnosti.

Navíc politici i průměrní čínští občané se, stejně jako v jiných rozvojových zemích, v dobrém i ve zlém učí ze zkušeností rozvinutých společností. Tato dynamika učení ještě ztěžuje jednoduché zavedení existujících struktur (opět založené především na zkušenostech z rozvinutých zemí) v nerozvinutých společnostech, pro něž je demokracie významným tématem. Je vždy snadné zevšeobecnovat a pronášet paušalizující argumenty a předpovědi na základě všeobecných teorií. Bohužel při snahách o vysvětlení čínské politiky, nebo dokonce pro vytváření smysluplných předpovědí se tento přístup znovu a znovu ukazuje jako neúčinný a někdy dokonce zbytečný.

Demokracie v Uzbekistánu

Věra Exnerová je výzkumnou pracovnící Orientálního ústavu AV ČR, v. v. i. Zaměřuje se na Střední Asii a Afghánistán a regionální pohledy na islám, politiku a demokracii. Byla hostující spolupracovnicí na Institut Français d'Études sur l'Asie Centrale, na Moskevské státní univerzitě a na Harvard University v rámci Fulbright-Masarykova stipendia. V letech 2007–2008 žila a pracovala v Afghánistánu. K jejím posledním publikacím patří např. *Radical Islam From Below: The Mujaddidiya and Hizb-ut-Tahrir in the Fergana Valley*, in: Pauline Jones Luong: *Islam, Society and Politics in Central Asia*. (University of Pittsburgh Press, 2017).

„Naším cílem je mír, blahobyt a demokratická obnova země.“ Billboard Islama Karimova před prezidentskými volbami v březnu 2015 (foto Alexej Volosevič)

Co považujete za nejzajímavější aspekty demokracie v dnešním Uzbekistánu?

Nejzajímavějším aspektem je úsilí o vytvoření demokratické společnosti shora či to, co uzbeké vedení označuje za evoluční cestu k demokracii. Mezi politiky a vědci je Uzbekistán často považován za velmi autoritářský stát. Jeho pokusy prohlašovat, že zde funguje demokratický systém, jsou proto považovány za pouhé divadlo k uspokojení globálních požadavků. Pokud se ovšem blíže podíváme na dynamiku v Uzbekistánu, můžeme jasně vidět, že uzbeké elity potřebují koncept demokracie k udržení moci. Jinými slovy uzbeké vedení používá demokracii k ospravedlnění svého práva na vládu a k vytváření různých právních rámců, institucí a iniciativ k prosazení vlastní moci.

To má pak dopady na způsob, jakým je v Uzbekistánu formulována demokracie a jakým způsobem je její koncept předkládán ve školách a na univerzitách, či jak je diskutována ve vědeckých kruzích a ve společnosti. Například v roce 2015 se prezident Islam Karimov rozhodl na univerzitách zrušit politologii, protože údajně nebrala v úvahu „uzbecký“ model vývoje. Nahradil ji kurzem, který se jmenuje „Teorie a praxe budování demokratické společnosti v Uzbekistánu“. V rámci tohoto kurzu se žáci učí, že demokracie znamená vládu lidu, ale také že místní společnost má s demokracií velmi málo zkušeností a že by Uzbekové měli hledat inspiraci k demokracii v díle středověkých myslitelů, jakými byli al-Fárábí, Ibn Sína a Ibn

Rušč. V prostředí s omezeným přístupem k nezávislým zdrojům, stejně jako k diskusím o demokracii v současném světě, se tak celá generace uzbecké mládeže seznamuje s demokracií prostřednictvím prací prvního prezidenta Islama Karimova, al-Farábího či Amíra Timura.

Jak uzbecká vláda používá pojem demokracie ve vztahu k dalším hodnotám, které prosazuje?

Když uzbecká vláda mluví k obyvatelstvu, vysvětluje, že je na demokracii potřeba pohlížet nejen jako na soustavu procedurálních pravidel nebo s ohledem na organizovaný charakter a profesionálnost vlády, ale také jako na způsob života národa – společně s jeho mentalitou, tradicemi a kulturními a psychologickými specifiky. Například první prezident nezávislého Uzbekistánu Islam Karimov ve svých početných pracích a prosovech argumentoval tím, že na rozdíl od západního důrazu na individualismus a nadměrné zpolitizování mas vyžaduje Východ demokracii založenou na ideologii kolektivismu, paternalismu a upřednostnění veřejného mínění. Tento pohled má blízko k singapurskému pojetí demokracie v minulosti či v dnešní Číně. Uzbecké vedení tímto postuluje, že uzbecká společnost ještě není na demokracii připravena a pro vznik budoucí silné občanské společnosti potřebuje silný stát.

Vláda se navíc, pokud mluví o demokracii, často odvolává na morálku a stejný trend vidíme i v jiných muslimských společnostech a zemích. Z tohoto úhlu pohledu západní styl demokracie narušuje „morální čistotu“ uzbecké kultury. Tento argument se nepoužívá pouze interně, ale také pokud jde o mezinárodní vztahy, jak je vidět z dokumentů na Wikileaks. Islam Karimov zde například vysvětluje svému jihokorejskému protějšku, že západní demokracie není pro z 85 % muslimskou populaci Uzbekistánu považována za vhodnou, protože mimo jiné umožňuje nebo podporuje homosexuální praktiky. Budování demokratické společnosti je tak nejenom směřováno s dalšími tématy, ale je tu i silně spojováno s kulturou.

Jsou některé další instituce (občanská společnost, tradiční, náboženské) státem prezentovány jako demokratické?

Oficiální texty a učebnice určené pro vnitřní potřebu vysvětlují, že v minulosti existovalo pouze několik specifických příkladů demokracie, například vojensko-feudální sjezdy (*qurultoj*) mezi turkickými národy nebo místní samospráva prostřednictvím volby rady starších (*oqsoqol*) atd., které fungovaly pod absolutní mocí panovníka. Další skupinou, která je prezentována jako nositelka myšlenek vztahujících se k demokracii a občanské společnosti, je skupina *džadídů* (pojmenovaných podle *džadíd usúl* – nové vzdělávací metody), kteří prosazovali reformy v různých oblastech společenského života na konci 19. a počátku 20. století.

Dnes se hlavním nástrojem demokracie v Uzbekistánu oficiálně stala *mahalla*, tradiční místní komunita. Formálně vláda ličí přesouvání správních funkcí na veřejné organizace včetně těchto „jedinečných orgánů samosprávy“, jak *mahally* nazývá, jako jeden z nejdůležitějších úkolů v procesu demokratizace vlády. Ve skutečnosti bývají ovšem vůdci výborů *mahally* často zvoleni, jen pokud je schválí krajší vůdci. Vykonávají především pokyny a příkazy „shora“ a kontrolují aktivity občanů a podnikání na místní úrovni. Podobně je tomu v případě nevládních organizací.

Vláda v Uzbekistánu jich registruje tisíce a oficiálně jsou pověřeny buď implementací sociální a právní ochrany a vzděláváním, nebo mají přispívat k „demokratizaci společenských vztahů“. Tyto neziskové organizace jsou nicméně financovány vládou nebo veřejnými organizacemi a naplňují zejména cíle stanovené státem; některé z nich navíc žádou zvláštní aktivitu nevyvíjejí. I role odborových organizací v Uzbekistánu spočívá především v mobilizaci dělníků ke komunální práci o sobotách či plnění plánů sběru šrotu, starého papíru a tak podobně. Místní složky občanské společnosti jsou tedy využívány hlavně k tomu, aby naplňovaly vize uzbeckého státu pod kontrolou vládních orgánů. Jakékoliv jiné aktivity, které se objeví mimo rámec státní debaty o demokracii, jsou většinou považovány za podezřelé.

Kdo jsou nejhlasitější kritikové demokracie v Uzbekistánu?

Paradoxně budování demokratické společnosti shora konzervuje společnost a ponechává velmi malý prostor otevřeně kritice a aktivismu. Kritika demokracie vychází zejména z islamistických kruhů působících v ilegalitě. Mezi nejaktivnější opoziční hnutí v Uzbekistánu patří členové Hizb-ut-Tahrir al-Islami (Strana islámského osvobození), nadnárodní nenásilné islamistické strany, která prohlašuje, že muslimové nepotřebují demokracii. Z jejich pohledu už Uzbekistán zažil socialismus i demokracii a tyto člověkem vytvořené režimy jsou pro stoupence islámu nevhodné.

Mezi lidmi se pohled na demokracii a její pojetí liší, ačkoliv můžeme zřetelně pozorovat, že snahy prezidenta Karimova měly na chápání demokracie v Uzbekistánu trvalý dopad. V nedávném průzkumu u příležitosti osmistého výročí Velké listiny práv a svobod se redakce BBC Uzbek dotazovala čtenářů na jejich názor na demokracii. Podle většiny respondentů je demokracie a především liberalismus v rozporu s pravidly islámu. Věří buď, že Uzbekové nepotřebují demokracii, nebo si musejí vybudovat vlastní východní náboženskou demokracii. Někteří prohlašují, že v jejich zemi není demokracie možná, ačkoliv obecně považují demokracii za dobrou. Samozřejmě existuje velmi málo informací o tom, co se skutečně v zemi děje, a lidé bez přístupu k debatám o demokracii, žijící ve společnosti, kde přetrvává strach ze státní perzekuce, obvykle snadněji přijímají vládní prohlášení za svá.

Co bychom měli udělat, abychom lépe porozuměli systému demokracie v Uzbekistánu?

Měli bychom studovat, jak je demokracie využívána jako nástroj k získávání politické moci a jak je formulována shora i zdola. Během posledních dvaceti let uzbecká vláda dovedně odvedla debatu od otázky demokracie versus autoritářství k vlastnímu pojetí evoluční cesty k budování demokracie. Dosáhl toho především tím, že postavili údajnou západní formu individualistické demokracie do protikladu k uzbeckému modelu. Navíc uzbecké vedení vsadilo na skutečnost, že politici a vědci mimo Uzbekistán tuto dynamiku často přehlížejí nebo nechápou. To je částečně důsledkem zaměření na studium transformace post-sovětských zemí nebo jejího selhání po konci studené války. Částečně je to nicméně i vinou skutečnosti, že vnitřní diskuse o politice a demokracii nebývají považovány za důležité. Pokud budeme nadále pokračovat jen v mezích debat o demokratické změně nebo vnímat středoasijské státy jako hybridní režimy, může nás budoucí vývoj v této zemi a oblasti překvapit.

Demokracie v Afghánistánu

Thomas Ruttig je zakladatel, spoluředitel a analytik AAN (Afghanistan Analysts Network), nezávislého think-tanku působícího v Kábulu a Berlíně. Vystudoval afghanistiku na Humboldtově univerzitě (Berlín) a mluví plynule pašticky i dárí. Od roku 1983 strávil přes 10 let v Afghánistánu a Pákistánu, především

od roku 2000, a to jako důstojník pro politické záležitosti a vedoucí různých úřadů pro zvláštní misi OSN v Afghánistánu UNSMA a asistenční misi OSN v Afghánistánu UNAMA, jako náměstek zvláštního zástupce EU a jako poradce pro německé velvyslanectví. Od roku 2006 je nezávislým politickým analytikem a konzultantem, hostujícím členem SWP Berlín a od roku 2009 působí v AAN.

Co považujete za nejzajímavější aspekty demokracie v dnešním Afghánistánu?

Pro mě je nejzajímavějším aspektem rozpor mezi potřebou velkých částí populace, především mládeže, a to nejen ve městech, účastnit se politického dění a mít slovo v politickém rozhodování na jedné straně a substandardním fungováním politických institucí na straně druhé. Tato potřeba se projevila ve velké účasti během prvního kola loňských prezidentských voleb, kdy mnoho mladých lidí přišlo v záchvatu nadšení s vidinou, že s koncem Karzáiho éry (po dvou obdobích v prezidentském úřadu nesměl znovu kandidovat) existuje naděje na změnu nejen osoby v čele státu, ale také samotného stylu vlády. Chtěli, aby nový prezident ostře zakročil proti korupci a patronátnímu systému: jak říkají Afghánci, aby nahradil *rawábet* (známosti) *zawábet* (zásluhami). Pak se ale volby dostaly do problémů. Došlo k tolika nesrovnalostem a politickým tlakům, že volební orgány nedokázaly vyprodukovat výsledek přijatelný pro oba kandidáty druhého kola. Dokonce došlo k situaci, kdy nebyly zveřejněny žádné volební výsledky. Afghánské elity prostě nebyly připraveny ohlásit vítěze a poraženého. Musely se uchýlit k *de facto* neústavním krokům, tedy jmenovat oba kandidáty do vlády národní jednoty (NUG) a pro jednoho z nich vytvořit pozici výkonného ředitele, protože ústava neumožňuje mít

premiéra. Jako důsledek této situace dokonce vzniklo – podobně jako v Íránu v roce 2009, i když v mnohem menším měřítku – hnutí dožadující se veřejné odpovědi na otázku *Co se stalo s mým hlasem?*

Pracujete jako analytik, setkáváte se s různými lidmi ovlivňujícími mínění i lidmi v rozhodujících pozicích po celé zemi. Jaké jsou nejrozšířenější názory na demokracii?

Pro mne je nejdůležitější, co říkají voliči, lid. A tady musím s lítostí konstatovat, že kvůli způsobu zavádění „demokracie“ v posttálibánském Afghánistánu se nálady obrátily od nadějí na dosažení demokraticky strukturované vlády – po svržení režimu Tálibánu v roce 2001 a po téměř třech desetiletích válek a antidemokratických režimů (pseudorepublikánského, komunistického, islamistického) – k hlubokému zklamání. Afghánci nejsou a ani v minulosti nebyli proti demokracii, ale prožili období 15 let, během kterého docházelo k překrucování či dokonce porušování zákonů a k přehlížení demokratických institucí. Zpočátku se to podle mého názoru dělo pro-

Afghánec ukazuje prst od inkoustu na důkaz, že volil; Barge Matal, Afghánistán, srpen 2009
(foto Wikimedia Commons, public domain)

to, že koalice vedená Spojenými státy nevěřila, že by Afghánci byli schopni „dělat demokracii“. Z tohoto důvodu za ně rozhodovala (například tím, že prosadila Karzáiho do čela státu a později podporovala přílišnou centralizaci prezidentského systému) a spojovala se s protidemokratickými hráči, tj. dřívějšími vojenskými vůdci, kteří si myslí, že demokracie ohrožuje jejich moc. To mnoho Afghánců považovalo nejen za vměšování, ale také, a zcela oprávněně, za příklad pokrytectví Západu tváří v tvář vlastním demokratickým hodnotám.

Afghánské elity mají k demokracii velmi praktický přístup. Mnozí ji slovně podporují, dokud věří, že to Západ myslí s demokratizací Afghánistánu vážně. Jiní v ní vidí užitečný prostředek k získání moci, ale není jisté, zda by demokratickým způsobem jednali, i pokud by byli u moci a jejich postavení by nikdo nezpochybňoval. Afghánské elity byly doposud roztržštěné, takže neexistuje absolutní moc. Taková situace umožňuje určitou politickou svobodu i trochu skutečného pluralismu. V jádru však tyto elity demokratické nejsou a navíc sled událostí během posledních 15 let je nenutil se demokratizovat.

Kdo je nejhlasitějším kritikem demokracie v Afghánistánu?

Jsou zde dvě síly. Jednak je to islámské duchovenstvo, které je nejen velmi konzervativní, ale je také převážně islamistické. To znamená, že čím dál víc duchovních považuje demokracii a vše, co pochází ze Západu, za protiislámské. Problém je v tom, že vůdčí duchovní dnes vlastně nelze odlišit od osob, které nazýváme džihádistickými (tj. dříve mudžáhidskými) vůdci. To znamená, že mají v rukou jak náboženskou, tak politickou moc. Ovládají diskusi a každý útok na sebe a svou politiku vykládají jako útok na islám. Jelikož mají moc a ovládají státní instituce (včetně soudů) a mohou mobilizovat ozbrojené složky – ať už legitimní bezpečnostní složky, nebo skupiny takzvaných neformálních milic – dokážou své názory velmi účinně prosazovat. Nikdo v Afghánistánu se jim už neodváží vzdorovat. Sekulární skupiny byly umlčeny.

Druhou sílu tvoří velké skupiny v rámci mladé populace, tedy vzdělaní mladí lidé. Mezi nimi, zejména v řadách studentů mnoha univerzit (univerzitu má většina ze 34 provincií), fungují neoislamistické skupiny s širokým a rostoucím vlivem. Řekl bych, že tyto skupiny se ve vysokoškolském systému těší vysokému postavení, přinejmenším jelikož zde neexistuje viditelná protisíla kromě přívrženců některých mudžáhidských stran. Tito neoislamisté se přímo a veřejně staví proti demokracii (jako Tálibán a bývalí mudžáhidové) a tvrdí, že islám je jedinou cestou. Patří k nim skupiny jako Hizb-ut-Tahrir, ale také (a v mnohem větší míře) domácí skupiny prohlašující se za skutečné dědice odkazu Muslimského bratrstva, kterým se zpočátku inspirovala většina mudžáhidských stran.

V poslední době, vzhledem k narůstajícímu rozčarování z demokracie v afghánské společnosti, začali různí hráči hledat alternativní způsoby výkladu demokracie, např. odkazováním na příklady z Koránu, změnami slovníku (od soustředění se na lidská práva k vyhovění základním potřebám každého člověka, jako je právo, spravedlnost atd.). Jaké tendence jste v tomto ohledu pozoroval?

Nepozoroval jsem výrazné síly, které by podporovaly koncept islámské demokracie. Některé skupiny zklamané demokracií západního typu přijaly iránský termín

mardom-sálári, který vyjadřuje smysl demokracie: *mardom* = lid, *sálári* = vláda. Konflikt, který je také příčinou paralýzy vlády národní jednoty, souvisí spíše s debatou o prezidentském versus parlamentním systému. V podstatě jde o centralismus versus decentralizaci, pluralismus a systém mnoha stran proti dominantní exekutivě. Jde ale o elitní formu pluralismu, jelikož elity, jak je zmíněno výše, jsou roztrženy stejně jako celá společnost, v níž stále probíhá vertikální etnocentrická mobilizace. Ve skutečnosti nejde o demokracii, ale o konflikt mezi elitami. Je však lepší mít pluralitní společnost než jednolitou elitu, protože se tak zachovává příležitost uplatňovat svobodu. V Afghánistánu je také poměrně aktivní občanská společnost, která své aktivity zakládá na konceptu práv. Nicméně v praxi byla tato oblast etnizována v důsledku politické a etnické repolarizace po volbách v roce 2014 (a dokonce ještě dříve, pod Karzáím) – a části občanské společnosti byly kooptovány oběma částmi vlády národní jednoty.

Co bychom měli dělat, abychom lépe pochopili procesy spojené s demokracií a její různá pojetí v Afghánistánu?

Vidím zde obecnější problém. Byli jsme svědky privatizace, militarizace a monopolizace výzkumu téměř všeho, co se týká Afghánistánu. Sponzoři (především různé vojenské skupiny) financují afghánské i neafghánské výzkumníky, nechávají si jejich zjištění pro sebe a většinu toho, co se vyzkoumá, se nikdy nedostane pozornosti veřejnosti nebo pečlivého akademického zkoumání. To je extrémně nebezpečné, jelikož výzkum se může nejen stát nástrojem politické agendy, ale může také vést, nebo přinejmenším přispět, k fatálním politickým rozhodnutím, jelikož ti, co rozhodují, nejsou vždy dobře obeznámeni s poznatky kvalitních výzkumů. Nikdo nečte dlouhé práce, všichni se soustředí na stručná shrnutí. Jenže země jako Afghánistán jsou natolik složité, že danou situaci nelze jednoduše vysvětlit na jedné stránce.

Tato skutečnost je vidět v současném zaměření vlád a jejich snaze poučit se z předchozích chyb – a to konec konců souvisí s otázkou demokracie. Vlády často vycházejí z příliš krátké perspektivy. V případě Afghánistánu dokonce mnozí pohlízejí na vývoj mezi druhou světovou válkou a propuknutím konfliktu spojeného se sovětskou invazí v roce 1979 jako na dávnou historii a často to platí dokonce i pro všechny události před 11. zářím. Z takové perspektivy pak například vojenské struktury v Afghánistánu, které jsou důsledkem událostí po roce 1979, vypadají jako struktury „tradiční“. Například v Německu nové vládní směrnice ohledně nestabilních států doporučují, aby se země zdržely toho, co je považováno za „dosazování demokracie“ (k čemuž ve skutečnosti nikdy nedošlo), a namísto toho aby více pracovaly s existujícími „tradičními“ nebo náboženskými strukturami. Pokud dojde k uplatnění tohoto přístupu, dojde k dalšímu posilování extrémně násilných a dokonce nelegitimních režimů, které – s podporou Západu – dokázaly vytlačit rodící se prodemokratické síly. Proto je třeba se vedle výzkumu toho, jak různé politické a společenské síly v Afghánistánu pojmají demokracii nebo jak jsou důležité státní organizace obecně, také zaměřit na výzkum důsledků intervenční politiky. Takový výzkum by měl probíhat nezávisle a akademicky bez ovlivňování politizovanou atmosférou, která v poslední době výzkumy ve vztahu k Afghánistánu kontaminuje.

Demokracie a islamismus

Shadi Hamid je spolupracovníkem Centra pro blízkovýchodní politiku na Brookings Institution a autorem publikace *Temptations of Power: Islamists and Illiberal Democracy in a New Middle East* (Oxford University Press), vyhlášené časopisem *Foreign Affairs* nejlepším knihou roku 2014. Shadi Hamid je odborníkem na islamistická hnutí a do ledna 2014 pracoval jako vedoucí výzkumu v Brookings Doha Center. Před příchodem do Brookings Institution byl vedoucím výzkumu Projekt demokracie na Blízkém východě (POMED) a Hewlet Fellow v Centru pro demokracii, rozvoj a vládu práva Stanfordské univerzity. V současnosti je místopředsedou vedení POMED a přispěvatelem časopisu *The Atlantic*. Hamid získal tituly B. S. a M. A. na škole diplomatických služeb Georgetownské univerzity a Ph.D. z politologie na Oxfordské univerzitě.

Co považujete za nejzajímavější aspekt demokracie ve vztahu k dnešnímu islamismu?

Zajímavým, a přece nečekaným aspektem je to, že pokud porovnáme islamisty a sekularisty, pak islamisté (přes všechny své nedostatky) jsou na tom ve vztahu k demokracii lépe. Mluvím zde pochopitelně o hlavním proudu islamistů, které bych definoval jako příznivce a následovníky Muslimského bratrstva. To znamená, že by islamisté byli „liberálové“, to nejsou. Ve své první knize *Temptations of Power* jsem se proto na zjevný paradox „neliberální demokracie“ účelově zaměřil. V západní představě vidíme demokracii a liberalismus jako neoddělitelně propojené, ale tento pohled není zcela správný. Prošli jsme určitým sledem historických událostí, kdy se nejprve objevily základy konstitučního liberalismu a teprve později přišla demokracie (ve smyslu politické rovnosti a všeobecného volebního práva).

Fascinuje mne také otázka alternativních ideologií. Měli by Egypťané, Jordánci nebo Pákistánci mít právo se prostřednictvím demokratického procesu rozhodnout, že raději *nebudou* liberály? Proč by neměli mít právo na takové rozhodnutí?

Demonstrace salafitské strany Hizb an-núr (Strany světla) v Egyptě, která v parlamentních volbách 2011-2012 skončila na druhém místě za Muslimským bratrstvem (foto Clément Steuer)

Dělal jste rozhovory s mainstreamovými islamisty v Egyptě a dalších zemích. S jakými nejrozšířenějšími názory na demokracii jste se setkal?

V několika posledních desetiletích jsme svědky širokého přijímání „demokracie“ ze strany islamistů. Pokud byste s těmito skupinami mluvili na počátku osmdesátých let, odmítly by to slovo použít, viděly by v něm import ze zahraničí. Islamisté v té době dávali přednost slovu *šúrá*, islámskému pojmu pro „poradu“. Z mnoha důvodů ale hnutí Muslimského bratrstva v Egyptě, Jordánsku a kdekoli jinde pomalu začala přijímat nejen „demokracii“ jako slovo, ale také mnohé demokratické principy, včetně střídání moci, svrchovanosti lidu a pluralismu stran. Později, po roce 2000, se objevily nové formulace jako „občanský stát“. Islamistické strany se snažily oslovovat nové publikum a předvádět umírněnost případným liberálním či levicově orientovaným spojencům doma, stejně jako přesvědčit západní obecnost, že se jich nemusí bát. Pochopitelně si mnozí kladou otázku, nakolik toto přijímání demokracie bylo přirozené, opravdové a hluboko procítěné, a nakolik bylo „vynuceno“. Podobně se můžeme ptát, jakou důležitost budeme přikládat tomu, co je v srdcích lidí (tedy něčemu naprosto nezjistitelnému), oproti tomu, co vnímáme z jejich pozorovatelného chování.

Nakonec hlavní proud islamistů za svou novou oddanost národu příliš nezískal. Dělal, co se od nich očekávalo. Zejména v devadesátých letech a po roce 2000 se ocitli pod narůstajícím tlakem západních partnerů i sekulárních stran doma, aby byli „umírněnější“. Ironií je však skutečnost, že čím více se islamisté smiřovali s demokracií, politickými stranami a národním státem, tím více byli odmítáni a potlačováni. Ve světle nezdaru arabského jara, a zejména převratu v Egyptě v červenci 2013, začalo více islamistů pochybovat o své víře v demokratický proces či spoléhání se na něj. Především byla otřesena posedlost volební politikou (provozovaná na úkor tradičních hlavních priorit *da'wa* nebo náboženského vzdělávání a zajišťování sociálních služeb) před převratem. Soupeření a vyhrávání voleb se stalo hlavní a časově náročnou starostí například egyptského Bratrstva. Netřeba zdůrazňovat, že výsledky nebyly dobré.

Kdo je nejhlasitějším kritikem demokracie mezi islamisty v zemích Blízkého východu?

Hlasité „kritiky“ demokracie vlastně mezi mainstreamovými islamisty nenajdeme, alespoň ne nějak výrazné. Výjimkou by mohli být na Bratrstvo napojení aktivisté nebo skupiny v Saúdské Arábii. Vycházejí z mnohem konzervativnějšího kontextu a „demokracie“ pochopitelně není nic, co by v Saúdské Arábii (nebo Spojených arabských emirátech) mnoho lidí veřejně hájilo. To ale nemusí nutně znamenat, že by myšlenku demokracie veřejně napadali, spíš se vyhýbají používání tohoto slova.

Větší rozdíly jsou ve vztahu k otázce, jak velkou „liberální“ část „liberální demokracie“ by měli islamisté přijmout, přičemž strany jako Ennahda jsou v porovnání s jinými mnohem vstřícnější. Existují pochopitelně i islamisté jako turecký prezident Erdoğan, kteří v praxi jednájí nedemokraticky, aniž by to odráželo teoretické přehodnocení demokracie jako systému (především Erdoğanova Strana spravedlnosti a rozvoje, AKP, se drží velmi většinové koncepce demokracie). Pokud na druhou stranu hovoříme o islamismu v širším pojetí, nikoliv pouze o hlavním proudu, pak je zde mnoho salafitů a salafitských džihádistů, kteří demokracii napadají. Jejich hlavní námitkou je skutečnost, že demokracie prostřednictvím volených zástupců umožňuje lidem tvořit zákony, což porušuje boží svrchovanost, protože bůh je jediným zákonodárcem. Tudy byly po dlouhou dobu vedeny hlavní útoky proti Bratrstvu ze strany extremistických skupin, jako jsou al-Káida a ISIS. V jejich očích Bratrstvo zrazuje islám (až na úroveň odpadlictví) tím, že akceptuje sekulární základy moderní volební politiky a moderního národního státu.

Používají nebo hledají islamisté alternativní způsoby výkladu demokracie (například příklady z Koránu, odkazy na místní zvyklosti v řízení nebo měnící se slovník demokracie)?

Záleží na místním kontextu. Většina hlavního proudu islamistů by tvrdila, že demokracie je moderní obdoba *šúrá*. Tímto způsobem mohou islamisté pro přisvojení, ospravedlnění nebo „islamizování“ demokracie (která samozřejmě v dobách proroka Muhammada neexistovala) čerpat z vlastních tradic. Oproti všeobecnému názoru *nejsou* islamisté hlavního proudu literalisté ani fundamentalisté. Ve skutečnosti jsou to následovníci islamistických modernistů konce 19. a počátku

20. století. Charakteristickým znakem modernistů byla jejich flexibilita v otázkách islámských tradic, včetně islámského práva, prostřednictvím používání zevšeobecňujících argumentů *maslaha* (veřejného zájmu). To je jeden z hlavních bodů, v nichž se rozcházejí islamisté inspirovaní Bratrstvem a salafitě.

Co bychom měli dělat, abychom lépe pochopili procesy spojené s demokracií a jejím vnímáním mezi islamisty?

To nejdůležitější, co je třeba udělat, je svým způsobem poměrně prosté. Je potřeba se se skutečnými islamisty sejit, mluvit s nimi a poznat je. Není důvod islamisty a jejich víru halit tajemstvím. Přinejmenším ti z hlavního proudu jsou snadno přístupní a ochotní s vědci ze Západu diskutovat. Výzvou samozřejmě je porozumět tomu, co říkají, což vyžaduje více času, úsilí a zkoumání. A o to se každý vědec zabývající se islamistickými hnutími musí alespoň pokusit, tj. ponořit se do velmi odlišného světa a být ochoten vystavit se něčemu od základu odlišnému. Pro ty z nás, kteří pocházejí ze sekulárnějšího prostředí, to může být obtížné. Mnozí lidé na Západě ztratili schopnost vnímat svět, v němž náboženství je, nebo potenciálně může být, hlavní hybnou silou. Stále ještě příliš často pohlížíme na různé otázky ze striktně dvoupólové perspektivy. Stavíme proti sobě „církvní“ a „politické“ nebo „světské“ a „posvátné“. V myslích a srdcích islamistických věřících jsou však tyto dva póly vždy neoddělitelně spjaté.

Demokracie v Turecku

Pelin Ayan Musil vyučuje srovnávací politiku na Anglo-americké univerzitě v Praze. K jejím výzkumným zájmům patří demokratizace, politické strany a politika v Turecku. V roce 2010 získala titul Ph.D. z politologie na Bilkent University v Ankaře. V letech 2007–2008 byla hostující výzkumnou pracovnící v rámci Fulbrightova stipendia na Georgetown University.

Je autorkou knihy *Authoritarian Party Structures and Democratic Political Setting in Turkey* (Palgrave, 2011) a publikovala v časopisech, jako jsou *International Political Science Review*, *South European Society and Politics*, *Turkish Studies* a *Teaching in Higher Education*.

Co považujete za nejzajímavější aspekt demokracie v dnešním Turecku?

Historii turecké demokracie dlouhodobě sužovala politická moc armády, která si přivlastnila samozvanou roli strážce sekulárního režimu. Mnozí věřili, že v důsledku zcivilněné politiky po roce 2000 přijde demokratická konsolidace, zvlášť když Turecko v rámci přístupových rozhovorů navázalo intenzivní vztahy s EU. Ovšem oproti očekávání se v roce 2016 zatím zdá, že demokracie v Turecku ztroskotala.

Od roku 2002 vládne Turecku strana islamistického původu. Z pohledu mnoha odborníků tato strana spolu se svým zakladatelem Erdoğanem při svém nástupu k moci nabízela slibné vyhlídky na zlepšení situace na poli demokracie. Opustila vazby na své islamistické předchůdce a přijala proevropský program. V době působení Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP) byla rozšířena civilní kontrola nad státem a začalo být obtížnější zakázat politické strany, které se prohřešily proti „hlubokým státním strukturám“ spojeným se silně sekulární ideologií. Přesto tento vývoj nepřinesl zemi více demokracie, jelikož šel ruku v ruce s úpadkem výkonné moci. Strana AKP využila svou volební sílu k ovládnutí politických institucí a rozšíření stranické kontroly nad soudnictvím a administrativou, k propouštění a zatýkání novinářů, k podplácení mediálních magnátů, stejně jako k potlačování politické opozice, veřejných protestů a kritických oddělení ve sdělovacích prostředcích. To, co přes šedesát let charakterizovalo hlavní problém demokracie v Turecku (tj. silný vliv armády) sice zmizelo, během posledního desetiletí se ovšem objevily nové závažné hrozby v podobě například již zmiňovaného úpadku výkonné moci. Tento vývoj je předzvěstí pravděpodobného návratu k autoritářskému režimu, což je v rozporu s předpoklady tureckých politologů z devadesátých let 20. století a počátku 21. století.

Nedávno došlo v Turecku k pokusu o převrat. Jak se po něm změnila veřejná debata o demokratické změně?

Před pokusem o puč bylo možné rozpravy o demokracii v Turecku rozdělit do tří skupin. Byla tu vládní debata, která vnímala demokracii většinovou a populistickou optikou. Podle oficiálních vládních sdělení získala AKP většinu hlasů ve čtyřech po sobě jdoucích volbách, což stranu opravňuje uskutečňovat politiku, kterou si „lid zvolil.“ Druhá debata patří k hlavní opoziční straně v parlamentu, Republikánské lidové straně (CHP) a jejím stoupencům, kteří poukazují na potlačování opozice a zhoršení svobody slova a dávají to za vinu vládě AKP. Třetí debata je sférou levice, ke které patří feministky, LGBT komunita a etnické a náboženské menšiny (např. Kurdové, alevité a křesťané). Také členové této skupiny, kteří se nedávno sdružili v Lidové demokratické straně (HDP), kritizují podobně jako přívrženci CHP většinové pojetí demokracie ze strany AKP. Ovšem na rozdíl od CHP poukazují také na potřebu chránit občanské svobody menšin a znevýhodněných skupin zavedením přímé demokracie a prostřednictvím decentralizace moci v zemi.

Od neúspěšného pokusu o převrat 15. července 2016 zažívá Turecko poprvé určitou míru shody mezi vládou a opozičními stranami, k nimž patří nacionalistická Strana národního hnutí (MHP) společně se třemi výše zmíněnými. Všechny pokusy o převrat odsoudily a vyjádřily podporu volební demokracii. Všechna hlavní média byla zaplavena titulky jako „vyhrál lid“ nebo „zvítězila demokracie“. Prezident Erdoğan vyzval veřejnost, aby vyšla do ulic a „podpořila demokracii“. Lidé se každou

Shromáždění v tureckém hlavním městě na protest proti vojenskému pokusu o převrat v červenci 2016
(foto Pivox, Wikimedia Commons)

noc shromažďovali na veřejných prostranstvích, aby si připomněli ty, kteří během převratu přišli o život. Tato shromáždění pak byla médiem označována za „hlídky demokracie“. Nedávné výzkumy těchto shromáždění ukázaly, že 84 % účastníků tvořili příznivci AKP. Nicméně když „hlídky demokracie“ dosáhly v Istanbulu 7. srpna 2016 svého vrcholu a skončily, oba vůdci opozičních stran (CHP a MHP), kteří dříve byli nejhlasitějšími Erdoğanovými kritiky, s prezidentem zahájili spolupráci tím, že vstoupili do nové debaty o demokracii, zahrnující termíny jako „kompromis“, „zcivilnění“ politiky a „jeden národ, jedno srdce“. Není překvapením, že HDP spojená s kurdskými přívrženci se součástí této aliance nestala. HDP totiž porušila dohodu krátce po nevydařeném pokusu o puč a pokračovala v odporu proti většinovému pojetí demokracie. Chceme-li situaci shrnout, následně po pokusu o převrat bylo možné pozorovat, že se téměř všichni političtí hráči v Turecku (vláda, opoziční strany kromě HDP a média) rozhodli chápat demokracii jako ekvivalent zcivilnění politiky, což posílilo většinové chápání demokracie, které bylo dříve vyhrazeno vládě AKP.

Kterí hráči v Turecku nejvíce ovlivňují debatu o demokracii? Kdo je nejhlasitějším kritikem, a kdo naopak obhájcem demokracie v Turecku?

V předchozí odpovědi jsem již popsala hlavní hráče ovlivňující debatu o demokracii. Jde o čtyři politické strany. Z nich MHP přispěla k rozvoji debaty o demokracii jen velmi omezeně. Vlastně málokdy vyslovila slovo „demokracie“,

soustředila se především na rozpoutání diskuse o tureckém nacionalismu, která je ze své podstaty esencialistická. Sekularistické státní síly, zejména armáda a soudnictví, přispívaly k debatám o demokracii a zdůrazňovaly „sekularistické“ pojetí demokracie do té doby, než přišly o politický vliv. Jelikož však tyto aktéři ztratili na turecké politické scéně svou důležitost, redukovala se debata o sekularismu na úsilí některých kemalistických kruhů ve veřejné oblasti, z nichž pochází část voličstva CHP. Na druhou stranu, občanská společnost v Turecku je poměrně slabá a není schopna určovat směr veřejné debaty v zemi. Mainstreamová média prošla hlubokou transformací a zaujala více či méně provládní postoje. Proto lze těžko uvěřit, že by média mohla vnést do této diskuse jiný úhel pohledu.

V Turecku je každá strana hlasitým zastáncem demokracie. Hlasití kritikové, tj. radikální islamisté, kteří by raději podpořili režim *šaría*, nebo zastánci vojenské vlády tvoří jen malou část společnosti a jejich existence demokracii příliš neohrožuje. Poněkud problematičtější je ovšem způsob, jakým je pojem demokracie vytěžován mocnými hráči, kteří se považují za její zastánce. Zejména AKP a její příznivci ji vykládají jako „zcivilnění“ politiky a „volby“, ale nezdá se, že by jako součást pojmu brali v úvahu ochranu práv menšin nebo občanské svobody. Navíc při vyslovení slova „volby“ je obtížné určit, zda zahrnuje také „svobodný a čestný průběh“, který je pro každou demokracii nezbytný. Ve skutečnosti byly totiž poslední volby v důsledku dramatického nárůstu politického násilí v zemi značně zmanipulované.

Žila jste jak v České republice, tak v Turecku. Jak se v těchto zemích liší veřejná diskuse o demokracii?

Oba politické režimy jsou v dnešní době pochopitelně dost odlišné. Turecko prochází návratem k autoritářství, zatímco Česká republika je liberální demokracií a má své vlastní problémy, jako je korupce a deinstitucionalizované strany. Proto se dá očekávat, že debata o demokracii bude v obou zemích odlišná. Už jsem se zmínila, že v Turecku je hlavní debata založena na otázkách zcivilnění politiky a spočívá ve většinovém chápání, které je napadáno levicovými a liberálními skupinami. Ty tvoří asi 10–15 % turecké společnosti a kladou důraz na lidská práva, občanské svobody, svobodu slova a opoziční práva. V České republice tato témata pro většinu společnosti tvoří význam pojmu demokracie. To je pravděpodobně ten největší rozdíl.

Nicméně v českých souvislostech se tento liberální rozměr demokracie často považuje za „evropské hodnoty“. Tímto způsobem uvažují dokonce i některé intelektuální kruhy. A to je další rozdíl mezi oběma zeměmi. Liberálové v Turecku považují tyto hodnoty za univerzální, zatímco čeští liberálové za evropské. Spojování těchto hodnot s Evropou však může posílit eurocentrismus nebo pocit nadřazenosti evropské kultury vůči jiným společnostem, což může být také problematické.

Co bychom měli dělat, abychom lépe pochopili procesy spojené s demokracií a různým pojetím demokracie v Turecku?

Bylo nešťastné, že jak turecké, tak západní sdělovací prostředky předkládaly předpojaté informace o posledním vývoji vztahujícím se k turecké demokracii. Kromě několika opozičních novin jsou sdělovací prostředky v Turecku již pře-

vážně provládni. Zejména po pokusu o převrat převzala média stejný diskurs o demokracii jako AKP. Na druhou stranu se zdá, že západní média zaujala ve zpravodajství mimořádně protierdoğanovský přístup a soustředí se na autoritářská opatření přijatá v zemi po pokusu o převrat. Ačkoliv jde o důležitou součást příběhu, nepostihuje úplný obraz a neodhaluje, jak další aktéři, zejména opozice, měnili strany a spojovali se s vládou při hledání společného nepřítele nazývaného „Gülenova teroristická skupina (FETO)“. Ta byla označena za hlavního strůjce převratu. Proto bych čtenářům doporučila nezávislé komentáře tureckých politologů píšících na internetových platformách, jako je *Open Democracy* nebo *Research Turkey*.

Tematicky obdobné mezinárodní konference a workshopy, organizované Orientálním ústavem:

PROTEST MOVEMENTS IN THE CONTEMPORARY MIDDLE EAST

29.–30. května, 2014

Konference, kterou spoluorganizovalo Centre français de recherche en sciences sociales (CEFRES) v Praze, s podporou Groupe de recherches et d'études sur la Méditerranée et le Moyen-Orient (GREMMO) a Cercle des chercheurs sur le Moyen-Orient (CCMO), se mimo jiné zabývala tématem voleb v kontextu protestních hnutí a autokracií a politickou kulturou na Blízkém východě.

IDEOLOGY, PROPAGANDA AND POLITICAL DISCOURSE IN XI JINPING'S CHINA

17. září, 2015

Workshop odstartoval kolektivní výzkum ideologie, propagandy a politického diskurzu komunistické strany Číny coby důležitých prostředků ustavování politického, sociálního a kulturního řádu v Číně během Xi Jinpingovy éry. Projekt je založen na kombinaci teritoriální expertizy a teoreticky a metodologicky inovativních perspektiv a oslovuje státní orgány, studenty i širší zainteresovanou veřejnost.

TALKING ABOUT ARABS: ECHOES FROM DIFFERENT EUROPE

27.–28. května, 2016

Konference se zaměřila na sledování vztahů mezi třemi různými oblastmi produkce a šíření znalostí v dnešní Evropě: mediální, akademickou/intelektuální a politickou. Cílem bylo prozkoumat způsoby, jimiž různé vědecké tradice, žurnalistické kultury a politické zájmy (či nezájmy) ovlivňují povědomí o Blízkém východě v různých částech Evropy.

POWER AND STRATEGIES OF POLITICAL ORDER IN SOUTHEAST ASIA

14. října, 2016

Jihovýchodní Asie je jako region a kulturní oblast známa svými jedinečnými pradávnými koncepty autority a státnosti. Konference zkoumala jak historické koncepty království, datu a další tradiční formy autority, tak i modernější způsoby a strategie užívané k uchopení moci a udržování politického řádu.

CENTRAL ASIA AND MIGRATION THROUGH THE PERSPECTIVE OF ORAL HISTORY (IN THE 20th CENTURY)

11. listopadu, 2016

Workshop přispěl k chápání migrace prostřednictvím zkoumání orálních historií 20. století týkajících se přeshraniční migrace mezi Střední Asií, Afghánistánem, Čínou a dalšími zeměmi. Cílem bylo zaměřit se na problematiku migrace zdola a mimo statický pohled historie a politiky a rovněž pojednat lokální pozadí, následky a výzvy spojené s migrací.

Tato brožura je výstupem konference „Demokracie v politické kultuře Blízkého východu, Asie a Ruska“, kterou organizoval Orientální ústav AV ČR, v. v. i., dne 16. 9. 2015 v Praze. Konference byla doprovodnou akcí konference Forum 2000 „Demokracie a vzdělávání“. Byla podpořena z prostředků MZV ČR v rámci projektů veřejné diplomacie v oblasti priorit zahraniční politiky ČR a mezinárodních vztahů a uspořádána s finanční podporou Strategie AV21 Akademie věd ČR.

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Marie Makariusová: **Biografický slovník českých zemí**

J. Kopecký, R. Lhotský, J. Paichlová: **Aktivní látky mikrořas ve výživě**

Jan Vít: **Jan Patočka**

DOSUD VYŠLO:

Ondřej Beránek: **Oriental Institute (English edition)**

Věra Exnerová: **Democracy Contested: China, Central Asia and the Middle East (English edition)**

Pavel Žďárský: **Alois Musil**

Edice Věda kolem nás | Výzvy a otázky

Demokracie na rozcestí: Čína, Střední Asie a Blízký východ | Věra Exnerová

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i. Grafická úprava dle osnovy Jakuba Krče a sazba WOW, spol. s r. o. Odpovědná redaktorka Petra Královcová. Vydání 1., 2017. Ediční číslo 12133. Tisk WOW, spol. s r. o. Washingtonova 1567/25, 110 00 Praha 1.

ISSN 2464-6245

Evidováno MK ČR pod e. č. E 22344

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academiaknihy.cz | www.eknihy.academia.cz